

ПЕРИОДИЗАЦИЈА НОВЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ
ПОВОДОМ 150. ГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА ПАВЛА ПОПОВИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXVIII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 31

PERIODIZATION OF NEW SERBIAN LITERATURE

ON THE OCCASION OF THE 150th ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF
PAVLE POPOVIĆ
(16 April 1868 – 4 June 1939)

Accepted at the IX meeting of the Department of language
and literature, on 27 November 2018, on the basis of reviews from
Academician *Nada Milošević-Dorđević* and Academician *Predrag Piper*

E d i t o r
Academician
ZLATA BOJOVIĆ

BELGRADE 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 31

ПЕРИОДИЗАЦИЈА НОВЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ПОВОДОМ 150. ГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА

ПАВЛА ПОПОВИЋА

(16. IV 1868 – 4. VI 1939)

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
27. новембра 2018. године на основу рецензија
академика *Наше Милошевић-Ђорђевић* и академика *Предрага Пићера*

Уредник

академик

ЗЛАТА БОЈОВИЋ

БЕОГРАД 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Лектор
Тања Ковачевић

Коректор
Рајка Павловић

Технички уредник
Никола Сивановић

Тираж
400 примерака

Штампа
Планета ѝрини

САДРЖАЈ

Предраг Пипер, <i>Поздравна реч (Осврћ на ишћање периодације)</i>	9
Злата Бојовић, <i>Павле Појовић у историји српске књижевности</i>	11
Zlata Bojović, <i>Pavle Popović in the history of Serbian literature</i>	20
Нада Милошевић-Ђорђевић, <i>Павле Појовић и народна књижевност</i>	23
Nada Milošević-Đorđević, <i>Pavle Popović and folk literature</i>	27
Бранко Летић, <i>О прожимању усмене и писане књижевности у доба ренесансе (виле-џосије-музе)</i>	29
Branko Letić, <i>On interlacing of oral and written literature in the age of renaissance (fairies-ladies-muses)</i>	40
Љиљана Јухас-Георгиевска, <i>Павле Појовић о старим српским биографијама</i>	41
Ljiljana Juhas-Georgievska, <i>Pavle Popović on old Serbian biographies</i>	51
Бојан Ђорђевић, <i>Француско-дубровачке књижевне везе у исцртавањима Павла Појовића</i>	53
Bojan Đorđević, <i>French-Ragusan literary connections in Pavle Popović's research</i>	60
Славко Петаковић, <i>Одјек књижевноисторијске концепције Павла Појовића</i> ...	63
Slavko Petaković, <i>L'echo de la conception histoire litteraire de Pavle Popović</i>	75
Милан Алексић, <i>Књижевнотеоријски ставови Павла Појовића</i>	77
Milan Aleksic, <i>Pavle Popović's attitude in literary theory</i>	84

Марко Недић, <i>Павле Појовић о савременицима: критички преглед</i>	85
Marko Nedić, <i>Pavle Popović on his contemporaries: critical overview</i>	99
Петар Пијановић, <i>Српска књижевност на међи средњег и новог века</i>	101
Petar Pijanović, <i>Serbian literature at the crossing between Middle and New Ages</i> ..	114
Мирјана Д. Стефановић, <i>Просветиљство на међи?</i> (<i>Павле Појовић – Доситеј Обрадовић – Јован Скерлић</i>)	115
Mirjana D. Stefanović, <i>Die Aufklärung am Scheidepunkt?</i> (<i>Pavle Popović – Dositej Obradović – Jovan Skerlić</i>)	123
Душан М. Иванић, <i>Доситејево доба у периодизацији</i> <i>српске књижевности</i>	125
Dušan M. Ivanić, <i>Dositejs-zeitalter in der Periodisierung der</i> <i>serbischen Literatur</i>	136
Александар М. Милановић, <i>Корелације између периодизација</i> <i>књижевног језика и периодизација књижевности</i>	137
Aleksandar M. Milanović, <i>Correlations between periodizations</i> <i>of literary language and periodizations of literature</i>	149
Зорица В. Несторовић, <i>Књижевноисторијска начела Павла Појовића</i> <i>у периодизацији српске драме XIX века</i>	151
Zorica V. Nestorović, <i>Pavle Popović's principles of literary history</i> <i>in the periodization of XIX century Serbian drama</i>	158
Ненад Николић, <i>Преромантизам и концепције историје</i> <i>српске књижевности Милорада Павића и Јована Деретића</i>	159
Nenad Nikolić, <i>Preromanticism and Milorad Pavić's and Jovan Deretić's</i> <i>concepts of history of Serbian literature</i>	170
Горан М. Максимовић, <i>Периодизација епохе реализма</i> <i>у српској књижевности</i>	171
Goran M. Maksimović, <i>Periodization of realism in Serbian literature</i>	184
Јелена Новаковић, <i>Главни књижевни правци у српској и француској</i> <i>књижевности XX века</i>	187
Jelena Novaković, <i>Les principaux courants littéraires dans les littératures</i> <i>serbe et française du XXe siècle</i>	203
Миодраг Лома, <i>Скерлићева периодизација историје нове српске</i> <i>књижевности</i>	205
Miodrag Loma, <i>Skerlić's Periodisierung der neuen</i> <i>serbischen Literaturgeschichte</i>	232

Јован Делић, <i>Критеријуми периодизације и периоди у српској књижевности двадесетог вијека</i>	233
Jovan Delić, <i>Periodization criteria and periods in the 20th century Serbian literature</i>	245
Весна Матовић, <i>Страни обрасци у часописима српске модерне</i>	247
Vesna Matović, <i>Foreign patterns in magazines of Serbian moderna</i>	259
Јован Попов, <i>На темељима праксе: периодизација српске књижевности Јована Деретића</i>	261
Jovan Popov, <i>On the foundations of practice: Jovan Deretić's periodization of Serbian literature</i>	273
Александар Петров, <i>Периодизација српске поезије 20. века</i>	275
Aleksandar Petrov, <i>The periodization of 20th century Serbian poetry</i>	287
Стојан Ђорђевић, <i>Период постмодернизма у српској књижевности 1980–1990.</i>	289
Stojan Đorđević, <i>L'epoque du postmodernisme dans la littérature serbe: 1980–1990.</i>	301
Александар Јовановић, <i>Генеза и садржај појма неосимболизма у српској поезији друге половине XX века</i>	303
Aleksandar Jovanović, <i>Genesis and content of term neosymbolism in Serbian poetry of second half of the 20th century</i>	317
Радивоје Микић, <i>Рана проза Миодрага Булатовића као књижевноисторијски проблем</i>	319
Radivoje Mikić, <i>Miodrag Bulatović's early prose seen as the literary-historical problem</i>	330
Јован Пејчић, <i>Периодизација – утемељујућа идеја историје књижевности: основна подела српске књижевности</i>	331
Jovan Pejić, <i>Periodization – founding idea of history of literature: Basic division of Serbian literature</i>	343
Предраг Петровић, <i>Могућности периодизацијског огређења савремене српске књижевности</i>	345
Predrag Petrović, <i>The possibilities of periodization of contemporary Serbian literature</i>	358

ПОЗДРАВНА РЕЧ (Осврт на питање периодизације)

Имам част да у име Одељења језика и књижевности САНУ поздравим учеснике научног скупа *Периодизација нове српске књижевности, поводом 150. годишњице рођења Павла Поповића* и да поздравим све присутне.

Овај научни скуп има, као што се из његовог назива види, два повезана тежишта – један је на научном делу проф. Павла Поповића, редовног члана Српске краљевске академије, поводом сто педесете годишњице његовог рођења, а други је на периодизацији српске књижевности, чему је Павле Поповић дао трајан допринос.

Периодизације спадају у основна питања историографије. Будући да се историографија бави, пре свега, процесима, личностима и догађајима које описује и објашњава на позадини ширих временских одсека којима они припадају, историјске чињенице могу бити лакше сагледане, описане и протумачене ако се на рељефу историјског времена издвоје најважнији оријентир и границе, понекад јасне и очигледне, а понекад мање или више условне.

Условни могу бити и називи који се дају појединим периодима – било према томе колико су временски удаљени од садашњости, било према доминантним личностима, теоријама, методама и догађајима, који су неки период изразито обележили. Већ је избор назива неког периода први корак у његовом тумачењу и вредновању, јер назив ставља у први план, као значајније од других, једно његово обележје и један критеријум виђења.

Из угла теорије научних револуција Томаса Куна то су називи научних парадигми који су обележили поједине периоде, док су са становишта епистемолошке теорије Мишела Фукоа то доминантне епистеме у појединим периодима, као преовлађујући начин мишљења, поимања стварности, па и поглед на свет итд.

Академик Павле Поповић задужио је историографију српске књижевности периодизацијом заснованом на комбиновању хронолошког

критеријума са другим релевантним критеријумима: народна, стара, средња (тј. дубровачка) и нова књижевност. Судбина те класификације у потоњем развоју науке о српској књижевности била је у великој мери условљена притиском идеологије и политике на науку, било да је реч о југословенству или о тзв. братству-јединству, зарад којег више није било упутно сматрати дубровачку књижевност делом српске књижевности, па чак ни – српском и хрватском књижевношћу истовремено, док је било допуштено, ако не и подстицано, назвати је делом хрватске књижевности, без обзира на чињенице које то не потврђују. Сличне појаве постоје и када је реч о историји српског језика па, у новије време, и српског писма, када се, нпр. најстарија ћириличка штампана књига на српском народном језику *Српски молићвеник* проглашава хрватским молитвеником.

Периодизација по природи ствари обухвата и питање утврђивања почетака државе, културе, књижевности, језика и писма..., а то су, по правилу, спорна питања, чије се решавање често више ослања на претпоставке него на непобитне чињенице, а најчешће и на једно и на друго. То је тако и када је, на пример, реч о присуству Срба на Балканском полуострву, и тековинама српске преднемањихке историје, и о српској глагољској писмености и др.

Одржавање овог научног скупа представља добру прилику да и та, као и сродна питања буду предмет нових увида и нове теоријске и емпиријске аргументације, који ће, и ако не донесу коначна решења, допринети тачнијем и исцрпнијем сагледавању тог дела проблематике периодизације српске књижевности.

Иако је овај скуп посвећен питању периодизације *нове* српске књижевности, он би могао бити подстицајан за тражење одговора на питање о периодизацији историје књижевности уопште и о периодизацији целокупне српске књижевности.

Више о поменутих и о многим другим крупним темама имаћемо прилику да сазнамо из реферата које ћемо чути на овом научном скупу, којем у име Одељења језика и књижевности САНУ желим плодан и успешан рад.

Предраг Пипер,
секретар Одељења језика и књижевности САНУ

ПРОСВЕТИТЕЉСТВО НА МЕЊИ? (Павле Поповић – Доситеј Обрадовић – Јован Скерлић)

МИРЈАНА Д. СТЕФАНОВИЋ

С а ж е т а к. – Заслужујући своју проверу на представи о важности просветитељства у српској књижевности, теорија књижевне историје може да се креће и у оквирима поређења ставова Јована Скерлића и Павла Поповића у вези с овом епохом, у којој се Доситеј Обрадовић често јављао као централна стваралачка фигура; поготову је такво поређење добродошло, будући да су обојица француски ђаци и обојица у готово исто време пишу своје виђење историје српске књижевности. Обојица се потом, веома занимају за Доситеја Обрадовића. Заједнички им је и став о томе како просветитељство прекида са средњовековном традицијом. Док се, међутим, Јован Скерлић питао о томе колико је 18. век међашни, за Павла Поповића је књижевноисторијско разумевање текло праволинијски, тј. Скерлићу је књижевноисторијско виђење засновано на Доситеју као деконструкту таквог мита, а Павлу Поповићу – на миту о југословенству. Кад се ипак увежу обе ове концепције, показало би се како просветитељство није на међи, већ у центру поетике периодизације. Тек тада би се добило ново разумевање о томе како функционише национална књижевност, па се из каузалног прелази у функционалан однос, у којем народна књижевност и литература српског просветитељства ткају мрежу међуодноса и стварају ново виђење периодизације као поетике традиције, у којој књижевна дела различитих епоха нису супротстављена, већ им стил, књижевни поступак и слично само добијају друкчију функцију.

Кључне речи: Павле Поповић, Јован Скерлић, просветитељство, периодизација књижевности, појам времена

Никад поснији, дужи сувремени нам временски период кад је реч о новим историјама књижевности, а толико активан у теоретисању, а опет, ово исто доба нема неку нову теорију. Чак и кад 1992. године један теоретичар књижевности постави питање у наслов својој монографији „Да ли је историја књижевности могућна?“ (*Perkins* 1992), или кад, нешто касније, чувени историчар средњовековне културе у наслов својој књизи стави питање „Треба ли заиста сецкати историју на периоде?“ (*Ле Гоф* 2017), обојица заправо одговарају на тридесетак година раније изречену идеју немачког научника, наиме: „Криза историје књижевности само

упућује на обновљену нужност њеног писања“ (Јарр 1980). Парадокс, овде изречен, можда не би био делотворан, па ни добродошао увод у моје размишљање о декаденцији идеја о томе како проучавати српску књижевност, кад не би постојале досад објављене историје српске књижевности, и то с почетка 20. столећа. *In medias res*, да се изоставе новије, а добре, реч је у овом раду не само о књижевном историчару Павлу Поповићу и његовом ученику, такође књижевном историчару, Јовану Скерлићу. Још више је, заправо, реч о периодизацији, у којој би, као у каквој драми, кључни јунак било оно што се именује – просветитељством, оно што ми именујемо, просветитељством,¹ а што ови историчари књижевности нису тако назвали, без обзира што је то периодизацијски појам створен још у своје актуелно доба, у 18. столећу; тако га именује Орфелин у предговору свом *Маџазину* 1768, а и Лазар Бојић у првој и још увек занимљивој књижици из 1815. – *Памјатник мужем*. Кад историчари књижевности, од Стојана Новаковића до Јована Скерлића и Павла Поповића говоре у периодизацијским терминима – старо, ново, најновије – већ тиме сугеришу контрастне поетике, мада не исказују на основу чега су их супротстављали. Ето добродошлих дилема с критичком основом како би се покушало колико-толико одговорити на насловљен проблем мог размишљања.

О методу периодизације обојице мојих књижевноисторијских јунака писано је досад много, најчешће полемички, често идеолошки, али је ово моје питање остало не само маргинално, чак ни запретано у један угао теорије историје књижевности, већ истерано из своје периодизацијске куће.² Оправдање за такав изгон свакако да лежи у чињеници што се сваки од ових књижевних историчара посматрао оделито, или чак и зато што је било важно усредсредити се, а почесто и с погрешним тумачењима, на то зашто је Скерлић резолутан у односу на средњовековну књижевност или на појам сингуларног југословенског у Поповићевим разми-

¹ Можда је дошло време да периодизацијске појмове, велфлиновске, преименујемо, или бар уједначимо. Ако, на пример, постоје термини „просветитељство“, „романтизам“, „реализам“, како то да још увек не постоји термин за средњовековну књижевност. Док, наиме, прва група термина у себи носи поетички садржај, овај други термин још увек је само временска одредница. Коначно, и термини као што су „дубровачка књижевност“, „славонска књижевност“ упућују на географско дефинисање. То што наука зна о чему говори док употребљава ове појмове, још увек није изговор да се не усредсреди на нову терминологију која би одговарала свом садржају, тј. литерарности и дела и текста

² Можда би изузетак у том било критичко размишљање младог Милоша Савковића: „Историја књижевности не сме бити ни апстрактна под изговором да је књижевна као Скерлићева, ни библиографско[-]архивска под изговором да је документована као Павла Поповића. Она треба да буде једна – кажимо – интелектуална библиотека, једна резимована интелектуална `антологија` с књижевним коментарима и оценама“ (Ерор 1987: 187).

шљањима.³ Интересантне су, међутим, следеће чињенице. Оне ће се овде излагати поредбено у оквиру методе двојице књижевних историчара, који би се песнички могли описати као јунаци античке басне: јеж и лисица, с Архилоховом поуком о томе како „лисица зна много ствари, а јеж, међутим, једну велику“ (*Berlin 2009: 7*). Док јеж, према таквом тумачењу, тежи систематизацији, лисица – и ту уопште није реч о лукавости, прибегава низању ствари у једном низу, онако како је наводи ток мисли, и то увек пробраних. Не би било тешко одгонетнути које од ових особина садржи књижевноисторијско размишљање Павла Поповића или Јована Скерлића.

Занимљиве су и неке сличности међу њима. Обојица, Павле Поповић и Јован Скерлић, у готово исто време пишу и образлажу своје виђење историје српске књижевности. Обојица се веома занимају за Доситеја Обрадовића, чијим ће се именом метафорички назвати српска књижевност у 18. столећу, што баш и није периодизацијски термин. С друге пак стране, Павле Поповић има критичке осврте на поједине књижевноисторијске монографије,⁴ али не и на Скерлићеве, а у Скерлића – готово да овакви радови изостају.⁵ А обојица баштине исту традицију књижевне историографије.

³ У периоду између два светска рата изашло је неколико књижевноисторијских монографија које у наслову носе ознаку југословенске књижевности, али се на њих није тако критички реаговало. Мени би било занимљивије сучељавање ставова у таквим текстовима Павла Поповића и Милоша Савковића, јер је у њима друкчији методолошки став о 18. веку. Док, на пример, Милош Савковић у приручнику *Југословенска књижевност* (1932; 1938) 18. век тумачи као преломни моменат у историји српске културе, слично, дакле, Јовану Скерлићу, а супротно Павлу Поповићу, ипак му је образложење за овакав став друкчији од Скерлићевог; М. Савковић, наиме, заступа романтичарски став о том колико је оно што је туђе постало основ за класно разједињавање књижевности. Та теза би захтевала посебну студију, поготову што је изнедрила и Савковићево одлично запажање, овај пут на трагу Поповићевог, о том колико је незаобилазне важности у чињеници народне књижевности као надвремене поетичке категорије. Као да је будућег књижевног историчара довео до следећег питања: постоји ли уопште граница међу епохама или је реч тек о цезури унутар јединствене тканице књижевности свих епоха. У данашње доба, том проблему било је посвећено неколико реферата на 13. конференцији Међународног удружења за скандинавске студије (*IASS*), састанку који је одржан 1980. године на универзитету у Грајфсвалду (*Bien 1982: 127–139; 155–159*).

⁴ Пише кратке осврте на монографије Стојана Новаковића, Тихомира Остојића, Андре Гавриловића, Давида Богдановића и Јована Грчића (Поповић 2002: 100–110, 248–254, 273–284); изразито се као полемичар од страсти јавља у приказу Грчићеве књиге, што би свакако био знак како се помно припремао за свој књижевноисторијски рад.

⁵ У свом предавању „Подела нове српске књижевности на периоде“, које је одржао 10. децембра 1910. у Друштву за српски језик и књижевност, Јован Скерлић укратко спомиње и начин поделе књижевности код Павла Поповића, тј. на његово тумачење периодизације објављено у *Насиљавнику* (1907. године, у књ. 18). Јован Скерлић ту каже како је Поповићева подела, нажалост, остала „по вековима: XVIII век као целина, прва половина XIX века, друга половина XIX века“ (Скерлић 1911: 248).

Стојана Новаковића, једна од монографија, она из 1871. има и остављен рачун о својој методологији; о својој „научној методи“. Стојан Новаковић каже како историја књижевности треба да бележи „атмосферу многога живота у поступним историјским моментима“, дакле, залаже се за приказ културе и хронолошки облик представљања књижевности, линијски, рекло би се. Уз још неке одличне ставове, додаје и једну преважну чињеницу, и то ону како књижевна историја треба да успостави и однос према народној књижевности. Књижевност дели према „разделима“, па је такав трећи раздео, назван и „новија књижевност“ обухватио „књижевност међу Србима у Аустрији“ и време Вука Караџића.

Тихомира Остојића *Историја српске књижевности* (1923) такође покушава да сагледа целину националне литературе, јер треба да укључи и народну књижевност, а сматра како књижевност треба да буде разматрана хронолошки, а унутар једног периода и жанровски. У периодизацији не спомиње данас уобичајене термине, већ говори о „добима“, али унутар текста користи „рационализам, јозефинизам“, термине које Павле Поповић не познаје, тј. уопште их не користи. Интересантно је, кад се прочита ова монографија, која је доживела прилично жесток, а кратак осврт из пера Павла Поповића (Поповић 2002: 243), како ова монографија, без обзира на своје временске разделе садржи, кад се цела прочита, како модерно тумачи функционисање књижевности; наиме, како књижевна епоха не функционише на принципу бинарних опозиција, већ на принципу ретровизора, гледајући из сопствене садашњости напред види и оно што је иза, што је прошло. Невероватно је колико је Т. Остојић веома модерно за своје доба, а пренебрегнуто код књижевних историчара, разумео колико свака епоха у свој контекст укључује баштину, потом и колико свака епоха има исту структуру, али им исти поступак добија различиту функцију.

И онда долазе наши јунаци. Обојица француски ђаци, обојица у приступним предавањима узимају готову исту књижевноисторијску тему – о критици – ипак су различито посматрали епохе и њихове саодносне сличности или контраста. Исте, 1909. године објавили су: Павле Поповић свој *Преглед српске књижевности*, а Скерлић *Српску књижевност у XVIII веку*, потом и *Историју нове српске књижевности*. За разлику од Павла Поповића, који веома занимљиво разматра народну књижевност испред друге половине 18. столећа, Скерлић уопште нема увид у народну књижевност. И нису то једине разлике међу њима.

Обојници је блиско разумевање како виталност књижевности треба заснивати на основи културноисторијских особина народа и нације, а која је основа давала тон одређеном стилу. За оба ова научника једнако је знање о томе како просветитељство прекида са средњовековном традицијом. Међутим. За разлику од Павла Поповића, који не увиђа ва-

жност 18. века, Скерлић управо пише монографију о том добу. Па кад коју годину касније у предговору својој историји српске књижевности напише како му нова књижевност почиње од писаца који чине спону између средњовековне и ове нове литературе, онда је Скерлић модернији у разумевању важности коју просветитељство игра у разумевању. Зачудо, колико је Павле Поповић утрошио своје научне енергије, колико је истраживао Доситеја, и то с одличним резултатима, колико је у дневничким белешкама својим записивао шта је све истраживао у вези с овим писцем (Поповић 2001), а опет није га сагледавао шире, тј. као метафорички чворишну тачку за оно што би се и по тој његовој периодизацији могло назвати „нова књижевност“ која у себе упија баштину, али и баштини за будућност сопствене литературе. За разлику од Скерлића није се, међутим, упитао о томе колико би исправно било да поетика једног доба може да буде међашна, или можда централна, као опис идеала колективног песничког бића у књижевној историографији, па да се из те премисе разуме и тумачи једна периодизација. Скерлић је ту идеју имао на уму кад је до данас јединствену монографију оставио својим будућим тумачима. Можда су њихове разлике у видокругу оног што Дејвид Норис назива конструкцијом балканског мита: Скерлићу је књижевноисторијско виђење засновано на Доситеју као деконструкту таквог мита, а Павлу Поповићу – на миту о југословенству.

Претерана и не баш научно тачна ни оправдана тврдња Драгољуба Павловића о томе како је Павле Поповић „извео нашу књижевну историографију из заосталости и једностраности“ (Павловић 1959: 207) могла би да добије своју корекцију само уколико се, да се послужим дипломатским и медицинским речником, рехабилитацијски увезу Скерлићева и Поповићева концепција, па им се дода и још нешто што би значило иновацију у разумевању значаја просветитељства које није на међи, већ у центру поетике периодизације. Ту је реч, заправо, о оном што је готово унисоно проскрибовано и једнодушно критички одбачено у нашој науци, а то је – позитивизам. Кад се, наиме, употреби овај облик проучавања дела и писца, мисли се прилично површно како је анахроно у књижевноисторијску визуру укључити и тзв. спољашње чиниоце у оквиру којих је писац живео и у каквој је литерарној атмосфери створио своје дело. Позитивизам је данас и те како потребан, али с критичком дистанцом на виђења и увиђаје Иполита Тена.⁶ Ето, заправо нам је један нови позитивизам данас неопходан, како књижевна историја не би постала чардак ни на небу ни на земљи. Наиме, оно што овакав облик тумачења – позитивистички и

⁶ Код нас је позитивизам био више „емпиријски“, што је – за разлику од тумачења Иполита Тена – значило „емпиријско проучавање живота писаца, извора њихових дела, рукописа и осталог“ (Вуковић 1980: 265), у које се убрајају и Јован Скерлић и Павле Поповић (Вуковић: *истио*).

тенеовски – није укључивао у себе, данашњи историчар књижевности могао би из тог недостатка плодотворно да изнедри свој облик тумачења: уколико је, дакле, згуснутије истраживање историјских сазнања о аутору (биографија, средина и сл.), утолико би се лакше увиђао недостатак развијеног научног вокабулара, који би упућивао на пробуђену субјективност просветитељског аутора, на индивидуалност, казивање у првом лицу, па би се схватило зашто је тај велики грађански век пробудио свест о себи, што је у резултату донело нове жанрове (аутобиографију, елегију, мемоаре). Тек тада би се добило ново разумевање о томе како функционише национална књижевност, која своју поетику гради из исте основе, па, на пример, пробуђена свест о ја-аутору у просветитељству развија се у романтичарски подигнути афект, патос и снажну емоцију; а романтичарска фантазија и фантастика, али у друкчијој функцији, остаје актуелна и у следујућем реализму.⁷

Тиме бисмо се приближили оном како природа разуме временске секвенце као циклусе, које је на њој израсла култура претворила у три времена. Тако би се ујединила и синхронија, која стидљиво просејава из Скерлићевог става, са дијаконијом Поповићевом, па би се изгубила супремација једног питања над другим, наиме, да ли је важније ко се обраћа или је важније ко дело чита. Из каузалног, дакле, односа прешло би се на функционалан, који је имао на уму Павле Поповић кад је у своје књижевноисторијско виђење укључио, неизоставно укључио, и народну књижевност. Дао је одличну идеју будућим историчарима књижевности, који су из таквог добро скројеног шињела могли да крену и даље и да стигну до динамичког објашњења функционисања књижевне историје. У тој мрежи изатканом од просветитељства и народне књижевности чворишта би онда биле поетике осталих доба, јер та чворишта, као у сваком ткању стварају више веза, с различитим поетичким функцијама исте појаве, о чему сам говорила кад сам на ваљевском скупу о Миловану Глишићу (2017)⁸

⁷ И овде би ваљало упутити на пример из сликарства. Кад 1855. француски сликар Гистав Курбе наслика „Уметников атеље“ и своје дело протумачи као „рађање реализма“, додаје слици и поднаслов – „стварна алегија“, што, преведено на језик историчара књижевности, може да значи како портретисати епоху управо значи облик фигуративног опевавања. А одлучујуће за такво урамљивање свих унутар једне епохе онда постаје питање о сопствености аутопортретисања, поготову уколико постоје и текстови експлицитне поетике. Слика Курбе направио је читаву причу о повезаности епоха: у десном углу је читалац 18. столећа и уз њега представници грађанског сталеза, а уметник, попут правога романтичара, у центру је слике, у првом плану, дакле, хиперболисано патетично, док је над њим нагнута нага женска фигура као симбол античке поетике; над свима је, на прочелном зиду, магловитих нијанси – средњи век. То би уистину могао да буде „сан о модерној уметности“, како је и насловљена монографија с једне Курбеове изложбе (Hofmann 2010).

⁸ Књига је у штампи.

говорила о фантастици у романтизму и у реализму. Реч је, дакле, о томе да поетике не полемишу, већ воде дијалог, у чијем су центру, не на међи, просветитељство и народна књижевност.

Може се ипак поставити и питање о томе зашто, за разлику од Скерлића, Павлу Поповићу просветитељство није оно кључно поетичко жариште. Одговор би могао да буде једноставан и тачан, само ако је моје питање правилно постављено. Наиме, Павле Поповић је више ишао за оним што је посебно национално, а Скерлић, насупротив томе, за оним колико је то национално у складу с европским. Уједињујући ова два става, уз додатак оних идеја Љубомира Недића, које је Павле Поповић, нажалост, проскрибовао, било би омогућено да нестану међе међу периодима, било би омогућено и суочавање с унутрашњим простором књижевног дела унутар временског контекста у којем су суплементним кружницама садржани просветитељство и народна књижевност, у које се контактима, дубљим или површнијим, уплићу поетичке елипсе осталих тзв. епоха. Наравно да у таквој суплементности народне књижевности и Доситеја није реч о подударности, већ о свести колико народни треба да буде књижевни језик.

У таквој фигурацији периода какво је Доситејево, као и њему садржана надвремена народна књижевност, одговарало би се и на неизбежну кумулацију питања, на пример: шта један период чини карактеристичним. Или: у чему се састоје карактеристике једног доба? У тим питањима онда се потпуно јасно види како ће особине једног периода бити оживљене и схваћене као карактеристичне само у *односу на нешто*, дакле, у *поређењу* с претходним, али и с наступајућим поетичким добом. Основа ових питања налази се, ето, у чворишту које се може именовати као *figura etimologica* из она два концентрична – Доситеја и народне књижевности – па би, према разумевању такве фигуре, период био ништа друго до опонашање или исклизнуће из баштињених поетичких образаца свих нивоа. И као што се над неким насликаним портретом поставља питање властитих особених карактеристика, тако би се и у једној епоси, описујући њене особине, одговарало на друкчије постављене функције особина из претходног периода. На тај начин би свака епоха добила своју фигурацију која баштини понешто из претходне или претходних. И, коначно, баш и због свести о народном као књижевном језику и због свести о сопственој историји,⁹ тако означена фигурација епохе Доситеја постала

⁹ У критичком осврту на монографију Тихомира Остојића *Српска књижевност од Велике сеобе до Доситеја* (Поповић 2002: 249) Павле Поповић је заправо размишљао како треба периодизовати српску књижевност, мерејући и овом књижевном историчару, као и Стојану Новаковићу (што је уврстио историографско дело Јована Рајића), што су хронике Ђорђа Бранковића тумачили као књижевну чињеницу. Биће да ипак није био у праву. Реч је, пре свега, о разумевању појма литерарности у доба просветитељства.

би услов миметичке делотворности, јер се у њој садржи и одговор на чак и непостављену упитаност о томе колико је својственост одражавање другости (као симбола будуће епохе), али и друкчијег (као репрезента за претходно доба). Тако би престали и различити критеријуми за тумачење епоха, просветитељства из идеолошког кључа, а романтизма као естетичког феномена. Имам утисак да нам је такво виђење периодизације понудио Стивен Гринблат, и то као да је загледао у Ендрову слику „Хомерова апотоза“ (1827), која као какав модеран периодизацијски диспут исказује насликаним уметницима из разних доба – Моцарта, Рафаела, Шекспира – праву поетичку резонанцу о периодизацији књижевности. Може се и овако рећи: полазећи од добрих књижевноисторијских ставова у српској науци, овде репрезентованој Павлом Поповићем и Јованом Скерлићем, била би сачувана трипартиција времена (прошло, садашње, будуће), али би се ослонцима на поезику Доситејевог чворишта, израженог на народном језику, једновремено и дијалогом с епохама изражавали различити, динамички створени стилови.

ЛИТЕРАТУРА

Berlin 2009: I. Berlin, Der Igel und der Fuchs. Essay über Tolstojs Geschichtsverständnis, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 2009.

Bien 1982: H. Bien (Hrsg.), Die nordischen Literaturen als Gegenstand der Literaturgeschichtsschreibung, Rostock, VEB Hinstroff Verlag, 1982.

Вуковић 1980: Ђ. Вуковић, „Скерлићев књижевноисторијски метод“, у: П. Палавистра (ур.). *Јован Скерлић у српској књижевности 1877–1977*. Београд, ИРО. „Народна књига – Институт за књижевност и уметност, 1980, 263–296.

Ерор 1987: Г. Ерор, *Пушчеви и сјанјушнице историје књижевности (Милош Савковић)*, Београд, Српска књижевна задруга, 1987.

Japp 1980: U. Japp, Beziehungssinn. Ein Konzept der Literaturgeschichte, Frankfurt am Main, Europäische Verlagsanstalt, 1980.

Ле Гоф 2017: Ж. ле Гоф, *Треба ли заиста сеукаћи историју на џе-риоге* (прев. О. Петронић), Лозница, Карпос, 2017.

Још је Павле Јулинац, у својој малој монографији о историји порекла славеносрпског народа (1765), предговорним текстом објаснио просветитељску неопходност тумачења културолошке баштине и српске традиције којој припада књижевност. Пре њега, свакако, мада је у грађанско доба остала у рукопису, петотомна хроника Ђорђа Бранковића литераризован је и фикционализован, па и мистификаторски описан сопствени живот; да би себи, а фиктивно, обезбедио порекло од сремских Бранковића, овај српски гроф је исписао четири тома хроничарских размишљања како би им дао смисао тек у петом, мемоарском и парааутобиографском тексту. Па, коначно, сви су писци били оно што се данас у науци интересантно а тачно назива, филозофичари, јер су литературом исказивали своје мисли о себи, али и о свету.

Павловић 1959: Д. Павловић, *Павле Појовић као научник и књижевни историјар : његовом двадесетогодишњице његове смрти и двадесетогодишњице „Прилога“*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1959, књ. 25, св. 3–4, 197–208.

Perkins 1992: D. Perkins, Is Literary History Possible?, Baltimor – London, Hopkins University Press, 1992.

Поповић 2001: П. Поповић, *Из дневника* (прир. Б. Љ. Поповић), Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 2001.

Поповић 2002: П. Поповић, *Књижевна кријка – књижевна историографија* (прир. М. Пантић), Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.

Скерлић 1911: Ј. Скерлић, *Погледа нове српске књижевности на његовој ери*, Просветни гласник, 1911, год. XXXII, бр. 3–4 (март – април), 239–257.

Hofmann 2010: W. Hofmann (ur.), Ein Traum von der Moderne, Frankfurt, Hatje Cantz Verlag, 2010.

Mirjana D. Stefanović

DIE AUFKLÄRUNG AM SCHEIDEPUNKT?
(PAVLE POPOVIĆ – DOSITEJ OBRADOVIĆ – JOVAN SKERLIĆ)

Z u s a m m e n f a s s u n g

Indem sie ihre Überprüfung auf Grund ihrer Auffassung von der Wichtigkeit der Aufklärung in der serbischen Literatur verdient, kann sich die Theorie der Literaturgeschichte auch im Rahmen des Vergleichs der Auffassungen von Jovan Skerlić und Pavle Popović hinsichtlich dieser Epoche bewegen, in welcher Dositej Obradović häufig als zentrale schaffende Figur erscheint; dieser Vergleich ist vor allem deswegen willkommen, weil beide französische Schüler waren, und beide haben fast zur gleichen Zeit ihre Sicht von der Geschichte der serbischen Literatur aufgezeichnet. Und beide haben sich später sehr für Dositej Obradović interessiert. Sie hatten auch die gemeinsame Auffassung, dass die Aufklärung mit der mittelalterlichen Tradition bricht. Während sich jedoch Jovan Skerlić die Frage stellte, inwieweit die Aufklärung einen Scheidepunkt darstellt, verlief für Pavle Popović das literaturhistorische Verständnis gradlinig, d. h. bei Skerlić basiert die literaturhistorische Auffassung auf Dositej Obradović als Dekonstrukt eines solchen Mythos, und bei Pavle Popović – auf dem Mythos vom Jugoslawentum. Wenn man aber diese zwei Konzeptionen verbindet, würde sich zeigen, dass sich die Aufklärung

nicht am Scheidepunkt sondern im Mittelpunkt der Poetik der Periodisierung befindet. Erst dann würde man zu einem neuen Verständnis davon kommen, wie die nationale Literatur funktioniert, so dass man von der kausalen zur funktionalen Beziehung übergeht, in welcher die Volksliteratur und die Literatur der serbischen Aufklärung ein Netz von gegenseitigen Beziehungen flechten, und sie schaffen eine neue Sichtweise auf die Periodisierung – als Poetik der Tradition, in welcher literarische Werke aus verschiedenen Epochen nicht antagonistisch einander gegenüberstehen, sondern ihr Stil, ihr literarisches Verfahren u. Ä. erhalten nur eine verschiedenartige Funktion. Man kann es auch so ausdrücken: ausgehend von den richtigen literaturhistorischen Auffassungen in der serbischen Wissenschaft – hier repräsentiert durch Pavle Popović und Jovan Skerlić – wäre die Dreiteilung der Zeit gewahrt (Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft), aber durch die Anlehnung an die Poetik des Knotenpunktes von Dositej Obradović, ausgedrückt in der Volkssprache, gleichzeitig auch durch den Dialog mit den Epochen, würden verschiedenartige, dynamisch geschaffene Stile ausgedrückt werden.

Übersetzung aus der serbischen Sprache: Robert Kovač